

DOI <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2026-10-10-27>

УДК 376-054.72(=161.2:7)(091)"1945/199"-051Жарський

Наталія Дічек,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
завідувач відділу історії та філософії освіти
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-2185-3630
e-mail: n.p.dichek@gmail.com

ЕДВАРД ЖАРСЬКИЙ ЯК ЛІТОПИСЕЦЬ ОСВІТНЬОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПІВНІЧНО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ДІАСПОРІ ТРЕТЬОЇ ХВИЛІ

Анотація. У статті викладено авторську рефлексію організаційно-виховних аспектів педагогічної спадщини одного з авторитетних керівників запровадження та розвитку україномовного шкільництва в поселеннях українців-переселенців на теренах Північно-Американського континенту у другій половині ХХ ст. – Едварда Жарського (1906–2003).

У руслі викликів доби воєнного стану, спричиненого російською агресією проти України, актуалізується звернення до теоретичних і практичних надбань західної діаспори у справі виховання справжніх патріотів України в умовах чужомовного середовища, які перейняли національні та культурні цінності, традиції українського народу і сьогодні активно допомагають Батьківщині боротися з ворогом.

Мета статті полягає у розкритті значущості внеску Едварда Жарського в презентацію організаційних заходів з розвитку та поширення української шкільної справи на північно-американських теренах проживання закордонних українців упродовж третьої хвилі еміграційних процесів (після 1945-го року по 1990-ті роки).

Доведено, що серед освітян-діячів діаспори ХХ ст. особистість Е. Жарського вирізняється, по-перше, видатним досвідом проведення й організації українознавчої освітньої роботи в умовах закордоння, по-друге, нагромадженням націєорієнтованого педагогічного знання та виховного досвіду, по-третє, для нас, сучасників, він є важливим свідком і літописцем освітнього життя української західної діаспори у другій половині ХХ ст., а головне – слугує зразком відповідального служіння національній ідеї. Тому його твердження, що вчителі-переселенці були

свідомі того, що доля українського народу залежить від забезпечення виховання української молоді у душі національної самоідентифікації, збереження пам'яті про історію, культуру та звичаї свого народу, вважаємо глибоко аргументованими і корисними у сьогоднішній день.

Ключові слова: *Едвард Жарський, західна українська діаспора, рідномовність, принципи української виховної системи в діаспорі, історична пам'ять.*

Постановка проблеми. Лише після здобуття Україною державного суверенітету стало можливим повернення на історичну Батьківщину наукових, культурних, політико-соціальних надбань, напрацьованих не одним поколінням закордонних українців. Як пишуть сучасні дослідники феномена «українська діаспора» (Алієва, 2006; Євтух, 2019; Бевз, 2018, Луцишин, 2013), варто виокремлювати «західну українську діаспору» та «східну українську діаспору». Перша розбудувала упродовж поселення у відповідних країнах розгалужену і дієву мережу власних етнічних установ, національних медіа, громадських організацій, культурних осередків, що створює можливості для збереження національної ідентичності попри високий рівень інтеграції тамтешніх українців у суспільне життя країн проживання. Західну українську діаспору варто характеризувати не лише як етнокультурне, а й національно-політичне об'єднання. У той час як «східна діаспора» є лише етнокультурним групуванням (Бевз, 2018, с. 35).

Погоджуємося із думкою дослідниці Г. Луцишин, що вивчення феномена зарубіжного українства сьогодні є своєчасним та актуальним, оскільки діаспора відіграла і продовжує відігравати важливу роль у житті українського народу, його культурі, налагодженні міжнародної співпраці. Актуальність звернення до етнокультурного і політичного феномену української діаспори зумовлена можливістю її участі «у розвитку процесів національної консолідації українського суспільства, розбудові Української держави, використанні Україною потенціалу діаспори як потужного засобу впливу на інші держави. Історія свідчить, що закордонне українство відіграє значну роль в утвердженні України у міжнародній спільноті. Воно є важливим демографічним,

інтелектуальним, соціально-культурним та інформаційним ресурсом країни» (Луцишин, 2013, с. 252).

Водночас додаткову питому актуальність дослідження такої тематики вбачаємо у втіленні своєрідної гуманітарної соборності всіх українських наукових і духовних здобутків для творення цілісної картини творчої діяльності українців материкової Батьківщини та закордонних українців як цілісної національної спільноти.

Саме західна українська діаспора дала світові постаті визначних учених, дослідників, освітян (Джус, 2013), чию спадщину маємо не лише вивчати, а й активно вводити у сучасний суспільно-науковий дискурс задля досягнення бажаної соборності українства світу. Доречно згадати слова знаного громадсько-політичного діяча Михайла Гориня, одного з очільників (від 2001 р.) створеної в Києві у серпні 1992 р. на I Всесвітньому форумі українців Української всесвітньої координаційної ради (УВКР): «Мати велику діаспору – це мати великий загін українських патріотів, які дивляться на Україну й намагаються їй усіляко допомагати» (Горинь, 2003).

А ще вищезгаданий діяч прозріливо вказав, що через пресу, радіо, телебачення, через офіційні звернення до парламентів та урядів, проводячи власні заходи, наші громади за кордоном домагаються вирішення певних проблем, які стосуються України (Горинь, 2003). Хіба не саме таку поміч у боротьбі з агресором-сусідом чинять закордонні українці сьогодні, у дні важких воєнних випробувань на своїй материнській землі?

І перший очільник УВКР Іван Драч, і його наступники закликали вивчати життя закордонних українців, їхні надбання у різних сферах політичного, громадянського, етнокультурного життя (цит. за Бевз, 2018, с. 38). Близькі міркування вміщено і в Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями на 2017–2020 роки, пов'язані з необхідністю: «поглиблення співпраці з представниками української діаспори у сфері національно-патріотичного виховання, зокрема щодо збереження та

популяризації українських традицій» (Про схвалення Концепції Державної програми...).

Історія українців закордоння – це невід’ємна частини спільної національної історичної пам’яті українського народу. У Статті 4 Закону України «Про засади державної політики національної пам’яті Українського народу» метою визначено «формування спільного розуміння минулого шляхом відновлення та збереження національної пам’яті, підтримки досліджень з історії України та її популяризації для зміцнення єдності Українського народу» (Про засади державної політики...), причому політика національної пам’яті визнається складником основ національної безпеки України, важливим чинником формування суспільного імунітету проти порушень прав людини (там само).

Серед когорти блискучих представників закордонних українців, які вирізнялися винятковою освітньо-громадською активністю і заслуговують на вивчення та пошанування, зупинимося на непересічній постаті Едварда Жарського (1906–2003).

Аналіз актуальних досліджень і публікацій з проблеми. Загальні біографічні відомості про Едварда Жарського переказувати не будемо (див. Федоренко, 2009), але у викладі матеріалу згадуватимемо ті факти, події, діяльність, які важливі для розкриття мети статті.

Щодо дослідження актуальних студій, публікацій, тим чи тим чином присвячених висвітленню життя та різнобічної наукової та громадської роботи, виконуваної Е. Жарським, то встановили, що його особистості присвячено чимало доволі різномасштабних та різнотематичних студій – від коротких нарисів до дисертацій. Оскільки в молоді роки він яскраво виявив себе завзятим спортсменом, який популяризував серед молоді його рідної Галичини різні види спорту: плавання, легку атлетику, бокс (написав про ці види спорту методичні рекомендації), лещата, пропагував Сокільський рух (написав брошури «Сокільський катехизм», «Основи сокільства»), то цій цікавій сфері його

активності присвятили розвідки О. Лях-Породько (2017; 2025; 2026), Е. Вільчковський (2016), О. Вацеба (1997), О. Гук (2012), Є. Папенко (в дисертації про сокільський рух на Галичині, 2017), М. Починкова (2023), О. Герасименко (2023).

Як дипломований географ після закінчення Львівського університету Е. Жарський глибоко вивчав в межах відповідних спеціалізованих наукових установ природу України, насамперед життя риб у річках Західної України, за що згодом отримав ступінь доктора філософії (1948). Про ці його дослідження писали В. Пилипенко та І. Кравчук.

Загальнопедагогічні питання спадщини Е. Жарського висвітлювали І. Рудницька-Юрійчук (2014; 2022), І. Кізін (2009; 2010), питання рідномовності, виховного ідеалу представлено в дисертаціях С. Романюк (2015), Т. Рибак (2018), у статті та дисертації О. Глушко (2005; 2021). Постать діяча як талановитого організатора відображена у дописі Л. Карпець (2017).

Однак доробок Е. Жарського як своєрідного літописця освітнього життя в західній українській діаспорі ще не став темою окремого дослідження.

Тому **мета** цієї статті полягає у розкритті значущості внеску Едварда Жарського в презентацію організаційних заходів з розвитку та поширення української шкільної справи на західних теренах проживання закордонних українців упродовж третьої хвилі еміграційних процесів (після 1945-го року по 1990-ті роки).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідейно-теоретичні підвалини виховання поколінь закордонних українців, відображені у студіях учених-гуманітаріїв діаспори (О. Кульчицький, М. Шлемкевич, Г. Ващенко, В. Янів, І. Огієнко, А. Животко, В. Сімович, В. Янів, А. Горохович, І. Пеленська) та (Джус, 2016; 2013), знайшли своє практичне втілення у діяльності численних українських освітньо-просвітницьких осередків закордоння. Яскраві свідчення про це залишив один із активних діячів освітнього руху в українській північно-американській діаспорі, вчений, просвітник, педагог, освітній діяч Едвард Жарський.

Саме Е. Жарський як безпосередній учасник освітнього руху в діаспорі третьої хвилі, як фаховий ідейний провідник, як один з організаторів і керівників такого руху публікував автентичні відомості про конкретний перебіг запровадження і розвитку українського шкільництва на північно-американському континенті. Він засвідчував високе усвідомлення українським учительством, яке «зосталося в Німеччині чи Австралії після Другої Світової війни» (Жарський, 1992), а, починаючи з 1950-х років масово переселялося до країн англomовного світу (Канада, США, Австралія, Нова Зеландія), своїх завдань щодо формування патріотів своєї на той час далекої рідної землі. Враховуючи, що упродовж другої половини ХХ ст. українці в Україні майже нічого не знали про життя і діяльність своїх братів за кордоном, бо це заборонялося тогочасною радянською владою, то відомості, залишені в публікаціях Е. Жарського вважаємо важливими історичними документами/джерелами із досвіду відповідального, свідомого ставлення вимушених переселенців до питань освіти майбутніх поколінь українців.

На час активної організаційної й керівної громадсько-виховної роботи Е. Жарського в українській діаспорі США, починаючи з 1950-х років, він перед тим, ще в Галичині (Лях-Породько; Вацеба; Герайменко), вже сформувався як дієвий і добре знаний патріот-наставник спортивної української молоді. А як педагог-просвітник, ентузіаст поширення освітньої справи на засадах патріотизму у середовищі українців-переселенців він розкрився в межах діаспори. Тому не дивно, що його обрали першим головою Шкільної ради (1953–1954) як центрального органу шкіл українознавства в США при Українському конгресовому комітеті Америки (далі УККА). Невдовзі він ще раз очолив Шкільну раду – у 1961–1977 рр.

З допису Е. Жарського «Перше тридцятиріччя «Шкільної Ради» (1953–1983)», вміщеного у започаткованому ним же журналі «Рідна школа», постає картина самодіяльного розгортання в місцях поселення педагогами-переселенцями масштабної роботи зі створення україномовного освітнього

середовища для дітей українців. Наглядно-координуючим органом такої діяльності стала, створена при УККА, Шкільна Рада. Крім неї, схожі функції виконували «по більших (за кількістю поселенців – прим.Н.Д.) осередках ... нові товариства «Рідної школи», «Учительської громади» та їхні філії (Жарський, 1985, с. 5).

Звертає автор і пильну увагу на значну просвітницьку роль шкіл українознавства при парафіях церков, визнаючи Церкву «заборолом проти денационалізації та важливим чинником у збереженні національної самобутності» (Жарський, 1985, с. 5).

А оскільки з кінця 1940-х років відбувалося кількісне зростання освітніх осередків, то виникла «потреба централізації і певного спрямування всієї культурної праці» (Жарський, 1985, с. 5). Тому 14–15 березня 1953 р. в Нью-Йорку пройшов з'їзд делегатів, на якому заснували «Шкільну раду» при УККА. В ухвалі з'їзду говорилося, що «американські українці мусять зберегти українську мову і не сміють відриватися від культури своїх батьків, бо тільки тоді стануть повноцінними та корисними громадянами нової батьківщини та успішно включаться в її історичну місію на українському секторі» (Школи й курси..., 1954). Варто наголосити, що в ухвалі також стверджувалася потреба оволодівати українцям трьома-чотирма іншими мовами американського народу.

Одним із ключових завдань Шкільної Ради, як пише Е. Жарський, було прищеплення українській громаді й батькам розуміння ваги шкіл українознавства й рідномовного дошкільного виховання (заснування садочків, світличок, підготовчих класів). Професійно важливим завданням, покладеним на представників Шкільної Ради, було здійснення методичної допомоги школам і курсам та контроль за виконанням устійненої «Програми навчання й виховання» з боку шкільних інспекторів (педагогічних дорадників). Пояснимо, що такою програмою визначалися напрям, характер і зміст дидактично-виховної праці, добір матеріалу навчання, його обсяг, порядок викладання та оцінювання результатів навчання (Жарський, 1985, с. 4).

Серед інших завдань Шкільної Ради – робота над уніфікацією шкільної схеми; опікування дошкіллям та позашкіллям; звернення уваги на домашнє навчання (засобом кореспондування); сприяння виданню підручників; дбання про приплив нових учительських сил (Жарський, 1985, с. 7). Останнє з названих завдань постало вже з початком 1960-х років. Тому у 1960 р. Шкільна рада організувала Педагогічний Інститут Українознавства як педагогічний факультет Університету Українознавства при Науковому товаристві імені Т. Г. Шевченка (Нью-Йорк), а також кілька філій у Детройті, Філадельфії, Чикаго. Відповідно працювали дворічні, однорічні та піврічні навчальні курси. Діяв також кореспонденційний (заочний – прим. Н.Д.) курс навчання. З 1970-х років Педагогічний Інститут Українознавства почав працювати спільно з Українським Вільним Університетом (Мюнхен).

Як очільник Шкільної Ради, Е. Жарський мав конкретні дані, аби узагальнювати результати творення українського шкільництва в США. Він констатував значн зростання утворення різних українських освітніх осередків у 1960-ті роки, а 1970-ті позначив як початок зменшення кількості шкіл українознавства та і кількості учнів в них. Приблизно так само він характеризував стан українського шкільництва і в 1980-ті роки.

Про високий ступінь надання важливості розвитку української шкільної справи в громадському житті діаспори в країнах поселення на Американському континенті свідчать запровадження спільних дій педагогів США та Канади. Вже з кінця 1950-х років розпочалося проведення ними спільних нарад у контексті створення Світового Конгресу Вільних Українців (далі СКВУ). Так, на запланованому Конгресі вирішено було провести «окрему виховно-освітню сесію за участі делегатів усіх країн поселення; розглянути актуальні виховні справи; знайти шляхи координації виховних дій; виготовити проєкт Української Виховної Системи (далі – УВС) у вільному світі» (Жарський, 1985, с. 5). Для реалізації задумів 1958 р. створили Комісію Української Виховної Системи. Від США до її складу увійшов Е. Жарський. Ця комісія

організовувала міжкrajові виховно-освітні сесії та наради, аби в ході дискусій підготувати матеріали для відповідних резолюцій на Світовій Виховно-Освітній сесії в рамках СКВУ.

Виступаючи на одній із таких дискусійних сесій для Справ Української Культури в березні 1964 в Торонто, Е. Жарський окреслив ключові складники УВС. Зокрема, він наголосив на такому понятті як виховна відповідальність, яку тлумачив і як «важливу життєву функцію української спільноти», і як «виховну відповідальність педагога за доростаюче молоде покоління, що мусить сягати у майбутність», і нарешті як «безнастанне піклування українського народу у вільному світі про українське молоде покоління і що б це покоління ... зуміло запевнити дальший розвиток, дальший поступ української спільноти» (Жарський, 1964, с. 3–4). Пояснимо, що необхідність такої освітньої відповідальності Е. Жарський пов'язував із неспроможністю українського народу на рідних землях служити тим високим ідеалам, що були світочами для українського народу впродовж його існування внаслідок нав'язування йому чужих, ворожих ідей, що і ведуть до знищення українських надбань.

Як виховник учений наголошував на значущості національної культури у виховному процесі, бо психічний розвиток людини полягає у «вростанні у цей духовний, предметний світ національної культури», це ті добра (цінності), що розбуджують і розвивають в юнакові національну гордість, скріплюють почуття нерозривного, кровного зв'язку, вдячності і вірності українським національним ідеалам (Жарський, 1964, с. 6). Він пов'язує принципи УВС з високовартісними добрами української національної культури і поширює явище виховання на третього партнера, яким, на його думку, є, побіч виховника й вихованця, об'єктивний національний суспільно-культурний світ, що окреслює їм обом завдання й оцінює їхні дії. Цей світ – створені культурні надбання українського народу, його національні й державотворчі традиції. І їх високі вартості є головною основою, що сполучає в одну нерозривну цілість усі виховні дії. Ці надбання, наголошує Е. Жарський, можна передавати лише

рідною мовою, в якій кристалізується схоплювання світу. Мова – момент найбільшої, першорядної ваги (Жарський, 1964, с. 15).

Не маючи на меті аналіз усього нарису, лише завважимо, що його автор не обійшов глибокою увагою змісти УВС, до яких відніс релігійно-моральне, суспільно-громадське, національно-державне, інтелектуальне, естетичне, фізичне виховання, які мають утворювати нерозривну цілість (Жарський, 1964, с. 9–13).

Повертаючись до вище згаданої виховно-освітньої сесії з вироблення УВС, вкажемо, що, як пише Е. Жарський, така сесія пройшла 11–12 жовтня 1967 р. за участі 300 делегатів (Жарський, 1985, с. 5). На ній було схвалено виховний ідеал та УВС у вільному світі. З метою розгортання роботи Комісії УВС обрали Координаційну Виховно-Освітню Раду (СКВОР). Було обрано 5 голів Ради, одним з яких став Е. Жарський.

Цей захід Е. Жарський охарактеризував як «своєрідне продовження педагогічних конгресів у минулому, ще в Рідному Краю». (Жарський, 1992).

Отож, вочевидь, Е. Жарський був у вирі найголовніших освітніх заходів найвищого (світового) рівня, що проводилися українською західною діаспорою. Саме він зробив доповідь з нагоди 25-річчя Світової Координаційної Виховно-Освітньої Ради (СКВОР) на Конгресі Вільних українців (1992, Торонто). Він очолював СКВОР протягом 1971–1977 років. У цій доповіді педагог так охарактеризував підвалини організації діяльності українських освітніх осередків: «У постійній журбі за майбутнє українського національного організму, за українську мову, культуру, школу, за сучасне й майбутнє українського народу, за його свободу й державну незалежність виринає потреба створення продуманої *виховної концепції* – якоїсь упорядкованої системи. Було це потрібне хоч би тому, що основна українська субстанція – український народ, – який жив на Рідній Землі під жахливим русифікаційним тиском ворога, не міг ні розвивати, ні передавати молодшим

поколінням своїх духовних вартостей і надбань та скріплювати національну свідомість української спільноти» (Жарський, 1992)

Тому Е. Жарський робив висновок, що на українську громаду в світі, на діаспору впала відповідальність за вдосконалювання та передавання новим поколінням «нефальшованих культурних ціннощів, які український народ придбав упродовж свого довго вікового існування» (Жарський, 1992). Йшлося не про якісь механічні шаблони, а про чіткі й суттєві для української культури й духовності цінності (вартості), які «давали б тверді основи життю української спільноти за межами України». Для цього найбільші освітні центри українців у США («Шкільна Рада») та Канаді («Об'єднання Українських Педагогів»), вже починаючи з 1958 р., за допомогою спільно створеної у той рік комісії з підготовки проєкту Української Виховної Системи (У.В.С.) у вільному світі працювали упродовж 8 років.

Свідчення Е. Жарського як одного із очільників цієї комісії є для нас джерелом відомостей про її діяльність, що проводилася у співпраці із емігрантськими шкільними та науковими установами (Наукове Товариство Тараса Шевченка та Українська Вільна Академія Наук), жіночими, молодіжними, студентськими організаціями. А ідейне підґрунтя її роботи становили думки і погляди українських діячів науки, освіти, культури з діаспори (Джус, 2013).

В основу УВС, за Жарським, яка становить зорганізоване шкільництво з дошкіллям, початковими, середніми й високими школами, покладено «ідеалістичний світогляд, християнсько-етичні та національно-державницькі принципи, відповідний всебічний розвиток молоді та постійне поширювання, збагачення і закріплення культурних надбань» (Жарський, 1992). Українська культурна спадщина, її цінності, визначено тим фундаментом, на якому має ґрунтуватися весь виховний процес: «Ці цінності є сталі, непроминаючі, а одночасно – це першорядні чинники виховання характерів, тривка основа формування особовості, безнастанне джерело для черпання духової поживи для розвитку й закріплення психічно-інтелектуальних, релігійно-моральних,

суспільних, естетичних, національно-державницьких прикмет». (Жарський, 1992). До агентів впливу і виховання він відніс всю українську спільноту – Церкву, школи, організації молоді, громадські осередки.

Ключовим («вузловим») агентом з формування самоідентифікації молоді людини і вщеплення їй основ національної, суспільної приналежності та традиції УВС визнано родину як першу школу «найбільшого й найважливішого скарбу людини – рідної мови» (Жарський, 1992).

У доповіді було акцентовано увагу на тому, що правильне родинне виховання – запорука тривалої української діаспори. Разом з цим визнано, що роль школи у житті української громади поза межами Батьківщини зростає, бо належне виховання емігрантської молоді має забезпечити їх роль гаранта збереження, плекання й дальшої розбудови українського шкільництва, понівеченого на Батьківщині безбожництвом, позанаціональними й комуністичними цінностями. Доповнювати систему формування українця повинні національні організації молоді та громадські установи.

Особливий інтерес становить, сформульований у процесі розроблення проекту УВС, виховний ідеал українця в діаспорі, а саме: «Українець у діаспорі – це повноцінний громадянин своєї країни, пов'язаний з українським народом вузлами української мови й культури, особовість якого позначається християнсько-етичними вартостями і творчою дією для України» (Жарський, 1992).

Забігаючи в часі в 2017 р., коли з'явився допис¹ однієї з наступних очільниць СКВОР Іроїди Винницької (очолювала спілку протягом 1988–1998 рр.), наведемо вміщене у ньому окреслення ідеалу українця в діаспорі, аби показати, що його зміст практично не змінився, а отже, зроблене закордонними українцями третьої хвилі перейнято наступниками: «Українець в діаспорі – це повноцінний громадянин (мешканець) своєї країни, пов'язаний із українським

¹Це текст її виступу на Українському Світовому Конгресі в серпні 2017 р.

народом (спільнотою) почуттям приналежності та вузлами української мови і культури, особистість якого позначається християнсько-етичними цінностями і творчою дією для українського народу і української спільноти в країні проживання. (Винницька, 2017). А також зазначимо, що І. Винницька густо цитує ґрунтовну доповідь Е. Жарського 1992 р.

Повертаючись до його доповіді завважимо, що, підсумовуючи результати освітньо-виховної роботи в діаспорі, Е. Жарський зазначає, що далеко не вся українська молодь пройшла крізь систему українських шкіл, далеко не всі діти, а в першу чергу батьки, витримали тиск реальних обставин життя в чужонаціональному та ідейно чужому середовищі. Життя поза межами Батьківщини він характеризував як «дуже рідке сито, через яке висипається та йде на користь чужим не лише половина, але й багато доброго зерна. Та все ж зусиллями УВС виховалося покоління, а сьогодні виховується вже друге, а то й третє чи й дальші покоління свідомих українців поза Рідною Землею. Вони сьогодні замінюють батьків чи дідів у школах, в яких самі вчилися, у церковному та громадському житті, вони й творять молоде покоління науковців-україністів, яке освідомляє про нашу правду – сильних і вчених світу цього від університетів Гарварду й Урбани (Постійна щорічна Конференція Українознавців) в США до Меквори в Австралії. Ці ж випускники українських діаспорних шкіл, багаті досвідом свободи та обзнайомлені з механізмами діяння вільного світу, приїзять сьогодні з професійною допомогою Україні – тій небаченій досі Землі Батьків, яка перестала вже бути для них тільки казкою зі шкільної читанки» (Жарський, 1992). Так, вже від 1992 р. українці діаспори почали приїздити в Україну і не лише у подорож, а як волонтери з конкретною допомогою. Але це тема окремої статті.

Згідно зі своїми педагогічними переконаннями, які характеризуємо як дитиноцентровані та суб'єкт-суб'єктні («виховник є тільки мандатором того об'єктивного світу, вимоги якого знає краще від вихованця» (Жарський, 1964, с. 9), Е. Жарський відстоював думку, що метою освіти і справи вчителів має бути не лише навчання, розвиток та поглиблення інтелекту учня/учениці, але й

формування їхніх особливостей, плекання їхніх почувань, «впоювання» добрих прикмет, навичок (Жарський, 1958); і таке формування, наголошував він, відбувається впродовж тривалого часу. Дуже актуально звучить дидактична настанова Е. Жарського, висловлена ще в середині ХХ ст., щодо вагомості мети освіти, яка сформульована ним так: «навчити учнів, як мають учитися» (Жарський, 1958, с. 14).

На загал треба визнати, напучував у своїх статтях Е. Жарський, що хоча виховні цілі повинні реалізувати дорослі, однак у виборі шляхів, що мають вести до тих цілей, треба найперше зважати на характер «заінтересовань» дитини, на її потреби, здібності, досвід, на вимоги, що їх накладають сучасні умови життя (Жарський, 1967, с. 4).

Досвід будівництва освіти для української молоді в діаспорах та розроблення ідейно-освітніх підвалин такої освіти, плекання почуття національної гідності, формування національної свідомості є прикладом для оновлення національно-патріотичного виховання сучасної української молоді і на рідній землі (Кізін, 2010). У нагоді стане широке ознайомлення сучасних освітян з громадськими ініціативами представників діаспори (громадських активістів, просвітників, учителів, учасників молодіжних національних груп) щодо реалізації конкретних практичних кроків із вкорінення національної ідентифікації, формування патріотів-державників.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Доведено, що серед освітян-діячів діаспори ХХ ст. особистість Е. Жарського вирізняється, по-перше, видатним досвідом проведення й організації українознавчої освітньої роботи в умовах закордоння, по-друге, нагромадженням націєорієнтованого педагогічного знання та виховного досвіду, по-третє, для нас, сучасників, він є важливим свідком і літописцем освітнього життя української західної діаспори у другій половині ХХ ст., а головне – слугує зразком відповідального служіння національній ідеї. Тому його твердження, що вчителі-переселенці були свідомі того, що доля

українського народу залежить від забезпечення виховання української молоді у дусі національної самоідентифікації, збереження пам'яті про історію, культуру, звичаї свого народу, вважаємо високо аргументованими і корисними у сьогоденні.

А ще ознайомлення бодай з невеликою частиною педагогічної діаспоріани, яку, зокрема, залишив нам і Е. Жарський, літописує перебіг організації та реалізації рідномовної освітньої справи, яка вражає ентузіазмом учасників, їхньою переконаністю у ваговитості для громади діаспори національно спрямованого рідномовного виховання – «змагання за душу дитини» (Жарський, 1992).

Серед перспектив наступних досліджень назвемо доцільність аналізу тенденцій у розвитку поглядів представників різних гілок української діаспори на виховний ідеал, на систему «вщеплення» патріотичних переконань і національної гордості, що має практичне значення в сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Алієва, М. (2006). Діаспора: історія, історіографія та спроба уточнення значення поняття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 86, 63-68.
- Бевз, Т. (2018). Сучасна українська діаспора: проблеми і перспективи. *Наукові записки ІПіЕД*. 34, 33-46. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bevz_suchasna.pdf
- Верховна Рада України. (2025, 21 серпня). *Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України*, (4579-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>
- Винницька, І. (2017). Про Світову Координаційну Виховно-Освітню Раду – СКВОР. <https://newpathway.ca/про-світову-координаційну-виховно-ос/>
- Горинь, Б. (2003, 17–23 липня). Єднаймо наші зусилля. *Дзеркало тижня*.
- Джус, О. (2013). Розвиток української педагогічної думки другої половини ХХ ст. в західній українській діаспорі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Історичні науки»*, 21. <https://histj.oa.edu.ua/%E2%84%96212013>
- Джус, О. В. (2016). Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в українській діаспорі: досвід, спроби переосмислення. *Наука і освіта*, 10, 76-81.
- Жарський, Е. Д-р, Проф. (1964). *Українська культура й українська виховна система*. Торонто-Нью-Йорк. (Доповідь виголошена на Сесії для Справ Української культури в Торонті 29 березня 1964 р.). Торонто-Нью-Йорк
- Жарський, Ед. (1992). *У 25-річчя Світової Координаційної Виховно-Освітньої Ради (СКВОР)*. <https://www.ukrainianworldcongress.org/programs/education/skvor/u-25-richehya-svitovo%D1%97-koorinaczijno%D1%97-vihov/>.
- Жарський, Е. (1958). Невже тільки вчити? *Рідна школа: Бюлетень Централі шкіл українознавства «Шкільна Рада» УККА, Об'єднання українських педагогів Канади*,

- Централі спонсорів «Рідна школа», ОК Централі «Учительських громад», Нью-Йорк – Торонто – Дітройт, Ч. 5 (26), Жовтень, IV, 13-15.
- Жарський, Е. (1967). Напрявні української виховної системи. *Рідна школа: Бюлетень*, Нью-Йорк: Шкільна рада УККА, червень, IV, Ч. 3 (15), 2-7.
- Жарський, Едвард Д-р (1985). Перше тридцятиріччя «Шкільної ради» (1953-1983). *Рідна школа*, Ч.1(80), 3-8.
- Євтух, В. (2019). Українська діаспора. *Енциклопедія історії України* (кн. 2). http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLOR T
- Кабінет Міністрів України (2017, 21 червня). *Про схвалення Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями на 2017-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України* (№ 428-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-2017-%D1%80#Text>
- Кізін, І.В. (2009). Науково-педагогічні погляди Едварда Жарського у професійній підготовці майбутніх вчителів. *Наука і освіта*, 7, 90-93. https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/7_2009/26.pdf.pdf
- Кізін, І. (2010). Сутність процесу виховання у педагогічній системі Едварда Жарського. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 25, 38-44. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/4160>
- Луцишин, Г.І. (2013). Українська діаспора: новітні тенденції впливу на процеси національної консолідації. *Вісник ДАКККІМ*. 1, 252-256. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2013.137365>
- Федоренко, Є.В. (2009). Жарський Едвард. *Енциклопедія Сучасної України*, т. 9, редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, <https://esu.com.ua/article-18878>
- Школи й курси українознавства в США (1954). *Шкільний рік 1953-1954*. Шкільна Рада при УККА. Нью-Йорк. 1-48.

REFERENCES

- Aliieva, M. (2006). Diaspora: istoriia, istoriografiia ta sprobа utochnennia znachennia poniattia. [*Diaspora: History, Historiography, and Clarifying the Concept*]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriia*, 86, 63-68. [in Ukrainian]
- Bevz, T. (2018). Suchasna ukrainska diaspora: problemy i perspektyvy [Modern Ukrainian diaspora: problems and perspectives]. *Naukovi zapysky IPIED*, 34, 33-46. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bevz_suchasna.pdf [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2025, August 21). *Pro zasady derzhavnoi polityky natsionalnoi pamiaty Ukrainskoho narodu* [On the Principles of the State Policy of National Remembrance of the Ukrainian People]: Law of Ukraine (4579-IX) <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text> [in Ukrainian]
- Vynnytska, I. (2017). Pro Svitovu Koordynatsiinu Vykhovno-Osvitniu Radu – SKVOR. [About World Coordinating Upbringing-Educational Council]. <https://newpathway.ca/про-світову-координаційну-виховно-ос/> [in Ukrainian]
- Horyn, B. (2003, July 17–23). Yednaimo nashi zusyillia. [Let's unite our forces]. *Dzerkalo tyzhnia*. [in Ukrainian]
- Dzhus, O. (2013). Rozvytok ukrainskoi pedahohichnoi dumky druhoi polovyny XX st. v zakhidnii ukrainskii diaspori. [The Development of Ukrainian pedagogical thought in the second half of the XX cen. in the western Ukrainian diaspora]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho*

- universytetu «Ostrozka akademiia»: seriia «Istorychni nauky», 21. <https://histj.oa.edu.ua/%E2%84%96212013> [in Ukrainian]
- Dzhus, O. V. (2016). Natsionalno-patriotychne vykhovannia ditei ta molodi v ukrainskii diaspori: dosvid, sproby pereosmyslennia [National-Patriotic Education of Children and Youth in the Ukrainian diaspora: Experience and Attempts at Reevaluation]. *Nauka i osvita*, 10, 76-81. [in Ukrainian]
- Zharskyi, E. D-r, Prof. (1964). Ukrainska kultura y ukrainska vykhovna systema. Toronto-Niu-York. [Ukrainian culture and Ukrainian upbringing system] (Dopovid vyholoshena na Sesii dlia Sprav Ukrainskoi kultury v Toronti 29 bereznia 1964 r. Toronto-Niu-York. [in Ukrainian]
- Zharskyi, Ed. U 25-richchia Svitovoi Koordynatsiinoi Vykhovno-Osvitnoi Rady [To the 25 years of World Coordinating Upbringing-Educational Council (SKVOR)]. <https://www.ukrainianworldcongress.org/programs/education/skvor/u-25-richchya-svitovo%D1%97-koorinaczijno%D1%97-vihov/>. [in Ukrainian]
- Zharskyi, E. (1958). Nevzhe tilky vchyty? [Just teaching?] *Ridna shkola: Biuletyn Tsentrali shkil ukrainoznavstva «Shkilna Rada» UKKA, Obiednannia ukrainskykh pedahohiv Kanady, Tsentrali sponsoriv «Ridna shkola», OK Tsentrali «Uchytelskykh hromad», Niu-York – Toronto – Ditroit*, 5 (26), Zhovten, (IV), 13-15. [in Ukrainian]
- Zharskyi, E. (1967). Napriamni ukrainskoi vykhovnoi systemy. [Directions of the Ukrainian upbringing system]. *Ridna shkola: Biuletyn*, Niu-York: Shkilna rada UKKA, cherven, 3 (15), 2-7. [in Ukrainian]
- Zharskyi, Edvard D-r (1985). Pershe trydtsiatyrichchia «Shkilnoi rady» (1953-1983). [The thirty years of «Schooling Council» (1953-1983)]. *Ridna shkola*, 1(80), 3-8. [in Ukrainian]
- Yevtukh, V. (2019). Ukrainska diaspora. [Ukrainian diaspora]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. KN.2 http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLOR T [in Ukrainian]
- Cabinet of Ministers of Ukraine (2017, June 21). *Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi prohramy spivpratsi iz zakordonnyimi ukraintsiamy na 2017-2020 roky*. [On the Approval of the Concept of the State Programme for Cooperation with Ukrainians Abroad for 2017-2020]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy (№ 428-r). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian]
- Kizyn, I.V. (2009). Naukovo-pedahohichni pohliady Edvarda Zharskoho u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh vchyteliv [Edvard Zharskyi's Scientific and Pedagogical Views in the Professional Training of Future Teachers]. *Science and Education*, 7, 90-93. https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/7_2009/26.pdf.pdf [in Ukrainian]
- Kizyn, I. (2010). Sutnist protsesu vykhovannia u pedahohichnii systemi Edvarda Zharskoho. [The Essence of the Educational Process in Ed. Zharsky's pedagogical system]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, 25, 38-44. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/4160> [in Ukrainian]
- Lutsyshyn, H.I. (2013). Ukrainska diaspora: novitni tendentsii vplyvu na protsesy natsionalnoi konsolidatsii. [Ukrainian diaspora: modern influence trends in national consolidation processes]. *Visnyk DAKKIM*, 1, 252-256. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2013.137365> [in Ukrainian]
- Fedorenko, Ye.V. (2009). Zharskyi Edvard. [Edward Zharsky]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*, t. 9, redkol. I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak ta in. Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, <https://esu.com.ua/article-18878> [in Ukrainian]
- Shkoly y kursy ukrainoznavstva v SShA (1954). [Schools and courses of the USA]. *Shkilnyi rik 1953-1954*. Shkilna Rada pry UKKA. Niu-York. 1-48. [in Ukrainian]

Nataliia Dichek

Professor, Doctor of Sciences in Education,
Corresponding Member of the NAES of Ukraine,
Head of the Department of History and Philosophy of Education,
Institute of Pedagogy
National Academy of Educational Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0002-2185-3630
e-mail: n.p.dichek@gmail.com

**EDWARD ZHARSKY AS A CHRONICLER OF EDUCATIONAL LIFE IN
THE UKRAINIAN NORTH AMERICAN DIASPORA OF THE THIRD WAVE**

***Abstract.** The article presents the author's reflection on a part of the pedagogical legacy of one of the authoritative leaders in the introduction and development of Ukrainian-language schools in the settlements of Ukrainian migrants on the North American continent in the second half of the twentieth century – Edward Zharsky (1906–2003).*

In the context of the challenges of the period of martial law caused by Russian aggression against Ukraine, there is a renewed relevance in turning to the theoretical and practical achievements of the Western diaspora in educating true patriots of Ukraine within a foreign-language environment – individuals who have embraced the national and cultural values and traditions of the Ukrainian people and who today actively support their ancestral homeland.

The purpose of the article is to reveal the significance of Edward Zharsky's contribution to presenting organizational initiatives for the development and dissemination of Ukrainian schooling in the North American territories inhabited by Ukrainians during the third wave of emigration (from 1945 to the 1990s).

It is demonstrated that among the diaspora educators and activists of the twentieth century, E. Zharsky's figure stands out, first, for his outstanding experience in organizing and implementing Ukrainian studies education abroad; second, for his accumulation of nationally oriented pedagogical knowledge and educational practice; and third, for us, his contemporaries, as an important witness and chronicler of the educational life of the diaspora. Most importantly, he serves as an example of responsible commitment to the national idea. Therefore, his assertion that migrant teachers understood that the fate of the Ukrainian people depends on ensuring the upbringing of Ukrainian youth in the spirit of national self-identification and the preservation of memory of their people's history, culture, and traditions is considered highly substantiated and valuable today.

***Keywords:** Edward Zharsky; Western Ukrainian diaspora; native-language education; principles of the Ukrainian educational system in the diaspora; historical memory.*